

SPÓŁECZNE I PRZESTRZENNE UWARUNKOWANIA DYSTANSU ETNICZNEGO

Robert Szwed

Katolicki Uniwersytet Lubelski, Katedra Socjologii Kultury

Wprowadzenie

Gdy mówimy o „dystansie”, wielu osobom przychodzi na myśl odległość, jaka dzieli jednych od drugih, obszar, którego wielkość zależy od fizycznego zbliżenia czy oddalenia od siebie przedmiotów, osób. Mówiąc o „dystansie” możemy mieć również na uwadze oddalenie w sensie emocjonalno-poznawczym, „duchowym”, które odnosi się do wartości, przekonań lub innych sfer różnicujących ludzi między sobą [12]. W pierwszym znaczeniu dystans wyraża się w terminach dotyczących bliskości i odległości fizycznej, gdzie podkreśla się rolę relacji przestrzennych. W drugim ujęciu pierwszoplanową rolę odgrywają przeżycia i odniesienia wzajemne ludzi w danym kontekście psycho-społeczno-kulturowym.

Oba sensy nadają kształt pojęciu wykorzystywanemu na gruncie nauk społecznych. Tutaj jednak dystans społeczny nieodłącznie wiąże się z obcością. Georg Simmel relację pomiędzy dystansem–oddaleniem i „obcością” opisał następująco: „oddalenie w obrębie stosunku oznacza, że osoba bliska jest daleko, obcość zaś, że blisko znajduje się osoba daleka” [11]. Funkcjonalny związek obu zjawisk dostrzega Ewa Nowicka, która ujmuje dystans społeczny jako postrzeganą różnicę i „dopuszczalny stopień kontaktu i rodzaju tego kontaktu z ludźmi uznanymi za obcych” [7]. Z kolei Barbara Wilska-Duszyńska mówi, że dystans społeczny jest miernikiem tendencji „do zbliżania się albo unikania przedmiotu postawy”, tj. przedmiotu odniesienia – obcych [4]. Wielkość środowiska, krąg osób, z którymi jednostka nawiązuje stosunki społeczne i forma styczności społecznych, charakteryzujące potencjalny dystans – to zasadnicze elementy koncepcji u P. Rybickiego. Podobnie Z. Bauman w swojej *Socjologii* za A. Schützem rozmieszcza stosunki pomiędzy ludźmi „wzdłuż wyimaginowanej linii, na której odmierzałoby się społeczny dystans rosnący wraz z tym, jak maleje ilość i intensywność społecznych oddziaływań”.

W niniejszym artykule przyjmujemy, że dystans jako zjawisko społeczne jest pewnym typem postawy, która – w odniesieniu do różnego rodzaju styczności, kontaktów i interakcji – stanowi *continuum*, rozciągające się – jak pisał Robert E. Park – „od kontaktów ścisłych, ciepłych i zażyłych, poprzez obojętność, aż do aktywnej antypatii, wrogości i potępienia na drugim jego krańcu”, stanowiąc skalę „pomiędzy intymnością,

a całkowitą obcością społeczną” [9]. Przyjęcie przez jednostkę określonej postawy na tym continuum wskazuje na jej społeczny dystans, a więc odległość określoną w społecznej przestrzeni, a jednocześnie określa jej miejsce na skali dystansu (duży lub mały dystans) i pośrednio stanowi przesłankę do wskazania kierunku kategoryzowania przez nią rzeczywistości („inny” – „odmienny”, „obcy”, „swój”).

Postawiony powyżej problem i metoda jego analizy ma swoje źródło w nurcie badań empirycznych zapoczątkowanych przez Emory S. Bogardusa. Pojmowanie dystansu jako „sympatyzującego rozumienia (*sympathetic understanding*), które istnieje między osobami, między grupami i między daną osobą, a każdym członkiem jej własnej grupy” [2] oraz metod jego pomiaru, zalicza się obecnie do kanonu socjologii [4, 6].

Instrumentem pomiaru tego dystansu jest kwestionariusz, którego pytania pełnią rolę wskaźników, posiadających walor kumulatywności. Oryginalne pytania u Bogardusa brzmiały następująco:

Czy pod wpływem pierwszego odruchu uczuciowego chętnie dopuściłbyś (tu nazwa przedstawiciela danej narodowości, wobec której dystans podlega pomiarowi) reprezentującego całą grupę, a nie jej najlepszych lub najgorszych przedstawicieli, jakich znasz, do tego aby: 1. Spokrewnił się z Tobą przez małżeństwo?; 2. Został członkiem Twojego klubu (bliskim przyjacielem)?; 3. Został Twoim dobrym znajomym?; 4. Stał się sąsiadem zamieszkującym na Twojej ulicy? 5. Zamieszkał w pobliżu Twojego miejsca zamieszkania?; 6. Pracował razem z Tobą?; 7. Został obywatelem Twojego kraju, 8. Odwiedził Twój kraj jako turysta? 9. Usunąłbym z mojego kraju [1].

Respondenci swój stosunek do danej sytuacji umieszczali na skali od wyrażenia sprzeciwu do zadowolenia. Każda proponowana tutaj sytuacja była i jest pojmowana jako pewien typ relacji, jaka zachodzi pomiędzy określonymi podmiotami. Łącznie typy te umieszczone właśnie według formy kontaktu, częstotliwości, zaangażowania tworzą jednocześnie skalę dystansu – skalę „obcości”.

Metoda zaproponowana przez Bogardusa jest często stosowana do badania stosunków międzygrupowych. Do zalet tej metody należy zaliczyć porównywalność wyników, uniwersalność (możliwość stosowania do różnych dziedzin życia społecznego, np. stosunków etnicznych, narodowych), powszechność i względny consensus co do celów badań i sposobu interpretacji wyników. Różnice w badaniach nad dystansem społecznym dotyczą sposobu formułowania pytań składających się na „skalę dystansu”. Ich ilość i treść – zresztą podobna do siebie w różnych badaniach – zależą od kontekstu i oczekiwań z nimi związanych.

Cel badań

Poniżej referowane są badania, których celem było m.in. zbadanie dystansu mieszkańców środkowo-wschodniej Polski wobec Białorusinów, Ukraińców i Niemców².

Region, w którym przeprowadzono badania, zamieszkuje przede wszystkim ludność etnicznie polska. Także badani respondenci (z kilkoma wyjątkami) oświadczyli, iż w pełni czują się Polakami (98,9% – przy czym ci, którzy nie mówią, że czują się Polakami wskazują na swoje związki z całym światem – obywatele świata czy Europy).

Co czwarty respondent stwierdził, że w jego miejscowości mieszkają przedstawiciele innych narodowości, grup etnicznych (25,4%), przy czym najczęściej wymieniano Ukraińców (52,4%) i Białorusinów (12,4%) – przede wszystkim w gminach nadgranicznych, Cyganów (20,2%) – przede wszystkim w gminach pasa zachodniego oraz Rosjan (19,7%) – przede wszystkim w gminach pasa środkowego.

Na ile fakt przebywania w miejscowości grup mniejszościowych i kontakt z nimi znajduje odzwierciedlenie w przyjętych wobec nich postawach? W jakim stopniu mieszkańcy badanego obszaru są skłonni przyjąć do siebie „obcych”? W jakich sferach życia są bardziej, a w jakich mniej wobec nich otwarci? – oto podstawowe pytania badawcze.

Narzędziem służącym do określenia granic i zasięgu dystansu społecznego wobec „obcych” – „innych” była skala utworzona z pięciu pytań. Podstawowymi przesłankami do wyboru Białorusinów, Ukraińców i Niemców jako „przedmiotów dystansu etnicznego” były bliskość terytorialna, wspólnota doświadczeń historyczno–kulturowych oraz współpraca tych narodowości w ramach istniejącego od 1995 roku „Euroregionu Bug”.

Swoją odpowiedź na zadane pytania respondent umieszczał na skali wyrażającej sprzeciw, obojętność lub akceptację–zadowolenie. Pytania – wskaźniki dystansu – stanowią kumulatywną listę ról, w jakiej przedstawiciel badanej narodowości miałby występować: jako turysta, sąsiad, przedsiębiorca, radny i członek rodziny. Role te stanowią swoiste kontinuum uczestnictwa w życiu respondentów – od roli, która umiejscawia „innego” w kontekście kontaktu nieobowiązkowego i nietrwałego (płaszczyzna turystyki), poprzez umieszczenie go w sąsiedztwie i w życiu gospodarczym, aż do bardzo bliskich kontaktów w sferze emocjonalnej (płaszczyzna rodziny) i stosunków podległości (płaszczyzna władzy)³. Podejmując badania zakładano, że dystans społeczny będzie się zwiększał wraz

² Były one częścią całościowych badań „Kapitał ludzki czynnikiem rozwoju Euroregionu” zrealizowanych pod kierunkiem prof. dr hab. Leona Dyczewskiego w ramach projektu PBZ-059-01 przez Katedrę Socjologii Kultury KUL (styczeń–marzec 1996 r., N=803, błąd szacunku $\pm 3,46\%$ przy poziomie ufności 0,95). Metodologię badań zob. [3].

³ Pytania brzmiały: *Czy zgadza się Pan(i), aby do Pana (i) miejscowości osoby niżej wymienionych narodowości przyjeżdżały w celach turystycznych; Czy zgadza się Pan(i), aby na stałe w Pana(i) miejscowości, w sąsiedztwie zamieszkały osoby niżej wymienionych narodowości?; Czy zgadza się Pan(i), żeby osoby niżej wymienionych narodowości prowadziły legalną działalność gospodarczą w Pana(i) miejscowości, np. sklep, zakład wytwórczy, zakład usługowy?; Czy zgadza się Pan(i), żeby osoby niżej wymienionych narodowości weszły do Pana bliskiej rodziny przez małżeństwo?; Czy zgadza się Pan(i), żeby osoby niżej wymienionych narodowości i posiadające polskie obywatelstwo zostały radnymi w Pana gminie?*

ze zbliżaniem się „obcych” do sfery prywatnej, sfery, w której zwiększa się poczucie od nich zależności.

Analizę odpowiedzi przeprowadzono w odniesieniu do każdej badanej narodowości, zarówno dla indywidualnych przypadków, w których mieliby oni pełnić konkretne role, jak i w przypadku sumarycznych skal dystansu. Celem analizy było również określenie uwarunkowań dystansu społecznego – czynników, które w istotny sposób mogą wpłynąć na wykazywany przez respondentów stopień repulsji bądź akceptacji danej grupy etnicznej. W analizowanym poniżej przypadku nie są to klasyczne zmienne demograficzne, takie jak płeć czy wiek, ale zmienne przestrzenne: miejsce zamieszkania, województwo i oddalenie od granicy państwa oraz społeczne: wcześniejszy kontakt z innymi grupami narodowymi, szczególnie z przedstawicielami grup narodowych będących przedmiotem niniejszej analizy, zainteresowanie wiadomościami z krajów sąsiednich i chęć wyjazdu poza granice Polski.

Poniżej zamieszczono fragment arkusza danych programu *STATISTICA*, który zawiera konkretne realizacje zmiennych zależnych („inny” jako radny, np. „RADNIEMC” czy członek rodziny „RODUKRAI” itd.) oraz zmiennych niezależnych (pas zamieszkiwania, kontakt z Ukraińcami, Białorusinami itd.).

Data: DYSTANS2.STA 66v * 803c													
Dystans etniczny respondentów zamieszkujących środkowo-wschodnią Polskę (N=803)													
18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	
GOSUKRAI	RODBIAŁO	RODNIEMC	RODUKRAI	RADBIAŁO	RADNIEMC	RADUKRAI	CZYZAGR	KONTNARO	KIMNARO1	KIMNARO2	KONT UKR	KONT BIA	
przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	tak	nie	99	99	nie kont	99	
2	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	tak	nie	99	99	nie kont	99	
3	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	tak	nie	99	99	nie kont	99	
4	przeciw	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	tak	tak	4	55	kon_inne	tak	
5	zadowol	przeciw	przeciw	przeciw	zadowol	zadowol	tak	tak	9	1	kon_Ukra	nie	
6	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	przeciw	przeciw	tak	tak	4	55	kon_inne	tak	
7	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	nie	tak	4	55	kon_inne	tak	
8	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	nie	nie	99	99	nie kont	99	
9	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	tak	nie	99	99	nie kont	99	
10	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	tak	nie	99	99	nie kont	99	
11	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	przeciw	tak	nie	99	99	nie kont	99	
12	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	tak	tak	4	55	kon_inne	tak	
13	przeciw	obojętne	obojętne	obojętne	przeciw	przeciw	tak	tak	4	55	kon_inne	tak	
14	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	nie	tak	2	55	kon_inne	nie	
15	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	przeciw	przeciw	tak	tak	4	55	kon_inne	tak	
16	obojętne	obojętne	obojętne	obojętne	przeciw	przeciw	tak	nie	99	99	nie kont	99	
17	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	nie	nie	99	99	nie kont	99	
18	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	nie	tak	5	4	kon_inne	tak	
19	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	tak	nie	99	99	nie kont	99	
20	obojętne	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	przeciw	nie	nie	99	99	nie kont	99	

Charakterystyka dystansu etnicznego

Zgodnie ze wstępnymi hipotezami, wśród mieszkańców regionu nie istnieje problem akceptacji „innych” przybywających do ich miejscowości w roli turystów. Świadczy o tym zdecydowana przewaga odpowiedzi pozytywnych (od 89 do 94%) nad negatywnymi (od 11 do 6%).

TURNIEMC: Turyści Niemcy (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciwn	48	48	5,97758	5,9776
obojętne	348	396	43,33748	49,3151
zadowolono	407	803	50,68493	100,0000

TURBIAŁO: Turyści Białorusini (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciwn	61	61	7,59651	7,5965
obojętne	372	433	46,32628	53,9228
zadowolono	370	803	46,07721	100,0000

TURUKRAI: Turyści Ukraińcy (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciwn	86	86	10,70984	10,7098
obojętne	356	442	44,33375	55,0436
zadowolono	361	803	44,95641	100,0000

Badani respondenci najbardziej byliby zadowoleni z przyjazdu do ich miejscowości Niemców, następnie Białorusinów i na końcu Ukraińców.

Zdecydowany wzrost dystansu w porównaniu do sytuacji obcych jako turystów, występuje wobec „innych narodowościowo” jako sąsiadów. Największy dystans respondenci obu badanych grup wykazują wobec Ukraińców, mniejszy wobec Białorusinów i Niemców. Największe zadowolenie wobec sytuacji sąsiedztwa wykazywano, gdyby sąsiadami zostali Niemcy, najmniejsze zaś w przypadku Ukraińców.

SĄSNIEMC: Sąsiedzi Niemcy (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciwn	226	226	28,14446	28,1445
obojętne	496	722	61,76837	89,9128
zadowolono	81	803	10,08717	100,0000

SĄSBIALO: Sąsiedzi Białorusini (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciwn	229	229	28,51806	28,5181
obojętne	510	739	63,51183	92,0299
zadowolono	64	803	7,97011	100,0000

SĄSUKRAI: Sąsiedzi Ukraińcy (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciwn	281	281	34,99377	34,9938
obojętne	468	749	58,28144	93,2752
zadowolono	54	803	6,72478	100,0000

W tej kategorii odpowiedzi zaobserwowano bardzo wysoki odsetek odpowiedzi „byłoby mi to obojętne” (ok. 60%). Trudno jednoznacznie wskazać, czy są to osoby, które pragną uniknąć negatywnego odniesienia się do przedstawicieli grup mniejszościowych, uciekają w kategorię nieokreślenia, czy też obcy w ich świadomości jawią się rzeczywiście jako

inni–nieznajomi. F. Znaniecki zwracał uwagę, że osoby wyrażające swoją postawę w taki właśnie sposób, nie traktują badanych narodowości jako „obcych” i że nie są one postrzegane negatywnie, ponieważ nie poddano ich jeszcze kategoryzacji na „swoich” i „obcych”. Pisząc o takim właśnie „innym” – co do którego swój stosunek trudno nam określić, Znaniecki powiada: „wiemy już, że jest to przedmiot ludzki, może nawet znamy go z uprzednich doświadczeń, lecz nie wiemy jeszcze, jak odniesie się do naszych aktualnych wartości i czynności, czy podzieli nasz układ aktualny, czy też nie, i nie mamy pod tym względem żadnych dodatnich lub ujemnych uprzedzeń do niego”[15].

W porównaniu do sytuacji sąsiedztwa, potencjalna działalność gospodarza „obcych” w miejscowości respondenta wywołała wzrost sprzeciwu. Jest to interesujące, szczególnie w kontekście szeroko toczących się dyskusji o potrzebie inwestycji kapitału zagranicznego w Polsce. Kapitał ten – biorąc pod uwagę częstość wskazań – może pochodzić zarówno z Niemiec oraz – w mniejszym stopniu – z Białorusi i Ukrainy.

GOSNIEMC: Działalność gospodarza - Niemcy (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciwn	299	299	37,23537	37,2354
obojętne	377	676	46,94894	84,1843
zadowolono	127	803	15,81569	100,0000

GOSBIAŁO: Działalność gospodarza - Białorusini (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciwn	291	291	36,23910	36,2391
obojętne	416	707	51,80573	88,0448
zadowolono	96	803	11,95517	100,0000

GOSUKRAI: Działalność gospodarza - Ukraińcy (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciwn	331	331	41,27182	41,2718
obojętne	382	713	47,63092	88,9027
zadowolono	89	802	11,09726	100,0000

Obecność obcego etnicznie w rodzinie wywołała znacznie większą obawę i sprzeciw niż potencjalne z nimi relacje na płaszczyźnie turystyki czy sąsiedztwa. Stosunkowo nieliczne były wypowiedzi, w których respondenci deklarowali swoje zadowolenie z takiego obrotu rzeczy. Należy w tym miejscu podkreślić nieco bardziej pozytywny stosunek badanych do Niemców niż do Białorusinów i Ukraińców. Fakt ten wynika prawdopodobnie ze sposobu postrzegania Niemców jako przedstawicieli wysoko rozwiniętego pod względem gospodarczym i politycznym „świata Zachodu”. W ten sposób Niemcy, jako jego część, byłiby chętniej widziani we własnej rodzinie niż, kojarzący się z zacofaniem i „wschodem”, Białorusini i Ukraińcy.

RODNIEMC: Niemcy w rodzinie? (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciwn	389	389	48,50374	48,5037
obojętne	356	745	44,38903	92,8928
zadowolono	57	802	7,10723	100,0000

RODUBIAŁO: Białorusini w rodzinie? (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciwn	433	433	53,99002	53,9900
obojętne	344	777	42,89277	96,8828
zadowolono	25	802	3,11721	100,0000

RODUKRAI: Ukraińcy w rodzinie? (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciwn	456	456	56,85786	56,8579
obojętne	320	776	39,90025	96,7581
zadowolono	26	802	3,24190	100,0000

Podobne wyniki uzyskano w Instytucie Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie zanotowano wzrostowy trend sympatii wobec Niemców i utrzymującą się na wysokim poziomie niechęć wobec Ukraińców [10]. Taką interpretację sugerują również badania przeprowadzone przez Centrum Badania Opinii Społecznej. Stosując analizę czynnikową, wyodrębniono w nich czynniki, które w jedną grupę łączyły kraje o negatywnym wizerunku, kulturowo należące do wschodniego kręgu cywilizacyjnego, i kraje kojarzące się z rozwiniętym cywilizacyjnie, gospodarczo i politycznie Zachodem, do którego w naszych uczuciach dominują sympatie [5].

W niniejszych badaniach obojętność na sytuację wejścia przedstawicieli „obcych” grup narodowych do rodziny zadeklarowało ok. 40% respondentów. Prawdopodobnie nie wiedzieli oni, w jaki sposób zachowają się w konkretnej sytuacji oraz jakimi okazaliby się owi „inni” w tak bliskich kontaktach.

Interesujące wyniki zanotowano, pytając o możliwość udziału przedstawicieli badanych narodowości w strukturze władzy lokalnej. Respondenci bardzo wyraźnie, bo niemal w 70%, zadeklarowali swój sprzeciw wobec takiej sytuacji. Niski odsetek odpowiedzi obojętnych i bardzo niski zadowolonych wskazuje na wysoki dystans społeczny na tej płaszczyźnie.

Ciekawy jest fakt, że i w tym kontekście narodowością najczęściej akceptowaną są Niemcy. Pozwala to przypuszczać, że negatywne doświadczenia historyczne i wydarzenia z najnowszej historii Polski, szczególnie z okresu II wojny światowej, zaczynają odgrywać coraz mniejszą rolę we wzajemnym postrzeganiu i świadomości Polaków. Coraz większe znaczenie mogą mieć zalety na przykład dotyczące ich zachowań w życiu gospodarczym oraz umiejętność dobrej organizacji w życiu grupowym [5].

RADNIEMC: Niemcy - radni w gminie (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciw	546	546	67,9950187	67,995019
obojętne	214	760	26,6500623	94,645081
zadowol	43	803	5,3549191	100,000000

RADBIAŁO: Białorusini - radni w gminie (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciw	552	552	68,74222	68,7422
obojętne	219	771	27,27273	96,0149
zadowol	32	803	3,98506	100,0000

RADUKRAI: Ukraińcy - radni w gminie (dystans.sta)				
BASIC STATS	Count	Cumul. Count	Percent	Cumul. Percent
przeciw	561	561	69,86301	69,8630
obojętne	212	773	26,40100	96,2640
zadowol	30	803	3,73599	100,0000

Na podstawie przeprowadzonych analiz wyprowadzić można co najmniej dwa następujące stwierdzenia. Po pierwsze, choć można wyróżnić rangową pozycję każdej narodowości, należy podkreślić, że różnice pomiędzy nimi w ramach danej płaszczyzny analizy, są bardzo małe i maksymalnie osiągają około 5%. Analiza korelacji i skupień (rysunek i tabela poniżej) jednoznacznie wskazują, że najsilniejsze zależności i związki w rozkładach odpowiedzi występują nie tyle na poziomie narodowości, lecz na poziomie różnego typu kontaktu, a więc prezentowanych tutaj płaszczyzn. Mniej więc ważne jest to, czy ktoś jest Białorusinem, Niemcem, czy Ukraińcem, zdecydowanie ważniejsze, co będzie robił i w jakiej sytuacji będziemy mieli z nim kontakt. Obrazowo prezentuje to poniższy dendrogram analizy hierarchicznej analizy skupień SAHN. Wyraźnie wyłaniają się skupienia oparte na charakterze kontaktów z obcymi, nie zaś na kryterium konkretnej narodowości. Kryterium „pokrewieństwa etnicznego” odgrywało znaczenie jedynie w przypadku Polaków.

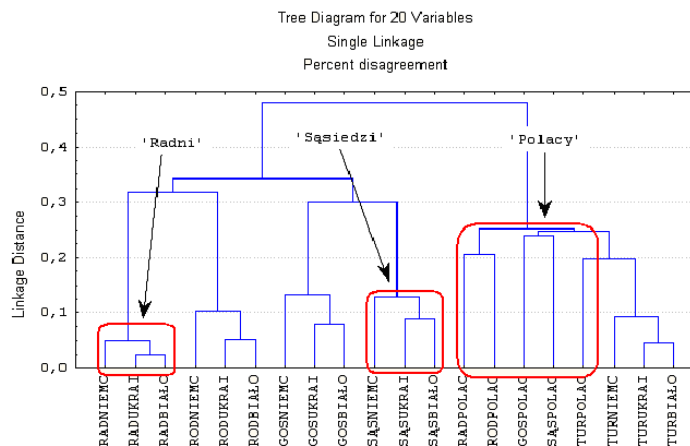

Tabela 1. Macierz korelacji wskaźników dystansu społecznego (wartości współczynnika V_C).

		Działalność gospodarcza			Przyjazdy turystyczne			Zamieszkiwanie w sąsiedztwie			Pełnienie funkcji radnego			„Wejście do bliskiej rodziny”	
		Białorusini	Niemcy	Ukraińcy	Białorusini	Niemcy	Ukraińcy	Białorusini	Niemcy	Ukraińcy	Białorusini	Niemcy	Ukraińcy	Białorusini	Niemcy
Dział. gosp.	Niemcy	0,76	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Ukraińcy	0,86	0,76	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Przyjazdy turyst.	Białorusini	0,24	0,19	0,24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Niemcy	0,19	0,25	0,21	0,69	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Ukraińcy	0,26	0,23	0,30	0,83	0,67	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zamiesz. w sąsiedztwie	Białorusini	0,44	0,34	0,40	0,30	0,23	0,30	—	—	—	—	—	—	—	—
	Niemcy	0,33	0,39	0,36	0,19	0,27	0,24	0,73	—	—	—	—	—	—	—
	Ukraińcy	0,39	0,34	0,46	0,26	0,25	0,33	0,83	0,75	—	—	—	—	—	—
Pełnienie funkcji radnego	Białorusini	0,31	0,28	0,33	0,19	0,15	0,20	0,34	0,28	0,36	—	—	—	—	—
	Niemcy	0,30	0,31	0,32	0,15	0,16	0,17	0,30	0,33	0,32	0,87	—	—	—	—
	Ukraińcy	0,31	0,29	0,35	0,20	0,16	0,21	0,34	0,31	0,39	0,94	0,87	—	—	—
Wejście do bliskiej rodziny	Białorusini	0,27	0,24	0,29	0,18	0,24	0,20	0,36	0,30	0,37	0,37	0,33	0,38	—	—
	Niemcy	0,21	0,28	0,24	0,13	0,17	0,14	0,29	0,37	0,32	0,31	0,33	0,32	0,75	—
	Ukraińcy	0,26	0,23	0,30	0,18	0,15	0,21	0,35	0,32	0,41	0,36	0,33	0,37	0,88	0,74

Po drugie, zakres odczuwanego dystansu okazał się być różny w zależności od sytuacji społecznej, w jakiej postawiony był respondent. Szeregując odpowiedzi według malejącej lub rosnącej liczby odpowiedzi negatywnych lub pozytywnych, można wyznaczyć pewne kręgi dystansu. Należy zatem mówić o kontekście, w którym dystans etniczny jest bardzo niski (relacje na płaszczyźnie turystyki), wykazuje średnie wartości (sąsiedztwo) lub jest wysoki (płaszczyzna władzy). Na płaszczyźnie działalności gospodarczej i rodziny respondenci wykazują postawy mieszane, raz z przewagą deklarowanej akceptacji (przedsiębiorca), raz z dominacją sprzeciwu (członek rodziny).

Zróżnicowanie dystansu

Przestrzenne i środowiskowe uwarunkowania dystansu społecznego mogą odgrywać ważną rolę w postawach wobec różnych grup narodowych [13, 14]. W referowanych badaniach również postawiono hipotezę, zgodnie z którą położenie miejscowości zamieszkiwania względem wschodniej granicy kraju (pas gmin przygranicznych, centralnych i zachodnich) wpływa istotnie na dystans wobec obcych.

Okazało się, że im bliżej wschodniej granicy państwa, tym częściej mieszkańcy regionu skłonni są widzieć przedstawicieli Białorusinów, Ukraińców i Niemców w roli turystów.

2-Way Summary Table: Observed Frequencies (dystans.sta)				
BASIC STATS				
Marked cells have counts > 10				
PAS	TURBIAŁO przeciwn	TURBIAŁO obojętne	TURBIAŁO zadowolono	Row Totals
wschodni	12	119	117	248
Column %	19,67%	31,99%	31,62%	
Row %	4,84%	47,98%	47,18%	
Total %	1,49%	14,82%	14,57%	30,88%
środkowy	19	146	139	304
Column %	31,15%	39,25%	37,57%	
Row %	6,25%	48,03%	45,72%	
Total %	2,37%	18,18%	17,31%	37,86%
zachodni	30	107	114	251
Column %	49,18%	28,76%	30,81%	
Row %	11,95%	42,63%	45,42%	
Total %	3,74%	13,33%	14,20%	31,26%
Totals	61	372	370	803
Total %	7,60%	46,33%	46,08%	100,00%

Statistics: PAS(3) x TURBIAŁO(3) (dystans.sta)			
BASIC STATS			
	Chi-square	df	p
Pearson Chi-square	10,65135	df=4	p=,03079
M-L Chi-square	10,14481	df=4	p=,03808
Phi	,1151714		
Contingency coefficient	,1144150		
Cramér's V	,0814384		

Nie odnotowano jednak istotnych zależności w odniesieniu do innych ról pełnionych przez „obcych”. Ważniejszą zmienną modyfikującą rozkład odpowiedzi okazało się być tutaj „województwo” zamieszkiwania respondentów. Bieżący kontekst, doświadczenia osobiste, pamięć zbiorowa powodują, że największy dystans względem wszystkich narodowości prezentują mieszkańcy przygranicznych gmin byłych województw zamojskiego i chełmskiego, natomiast najmniejszy mieszkańcy gmin położonych bliżej centrum kraju w województwie lubelskim i tarnobrzeskim.

2-Way Summary Table: Observed Frequencies (dystans.sta)					
BASIC		Marked cells have counts > 10			
STATS		RĄDBIAŁO przeciwn	RĄDBIAŁO obojętne	RĄDBIAŁO zadowolono	Row Totals
WOJEWÓDZ: Województwo zamieszkania respondenta					
lubelski		151	72	7	230
	Column Percent	27,36%	32,88%	21,88%	
	Row Percent	65,65%	31,30%	3,04%	
	Total Percent	18,80%	8,97%	,87%	28,64%
chełmski		106	27	8	141
	Column Percent	19,20%	12,33%	25,00%	
	Row Percent	75,18%	19,15%	5,67%	
	Total Percent	13,20%	3,36%	1,00%	17,56%
białskop		103	37	2	142
	Column Percent	18,66%	16,89%	6,25%	
	Row Percent	72,54%	26,06%	1,41%	
	Total Percent	12,83%	4,61%	,25%	17,68%
tarnobrz		86	49	5	140
	Column Percent	15,58%	22,37%	15,63%	
	Row Percent	61,43%	35,00%	3,57%	
	Total Percent	10,71%	6,10%	,62%	17,43%
zamojski		106	34	10	150
	Column Percent	19,20%	15,53%	31,25%	
	Row Percent	70,67%	22,67%	6,67%	
	Total Percent	13,20%	4,23%	1,25%	18,68%

Statistics: WOJEWÓDZ(5) x RĄDBIAŁO(3) (dystans.sta)			
Continue...	Chi-square	df	p
Pearson Chi-square	18,38121	df=8	p=,01857
N-L Chi-square	18,81300	df=8	p=,01591
Phi	,1512966		
Contingency coefficient	,1495942		
Cramér's V	,1069829		

W niniejszych badaniach przyjęto również hipotezę, że zainteresowanie wiadomościami z krajów sąsiednich oraz uprzedni kontakt mogą osłabić dystans wobec innych grup etnicznych, zaś brak kontaktu czy też brak zainteresowania informacjami z krajów sąsiednich mogą siłą tego dystansu wzmocnić⁴. Analiza uzyskanych wyników w pełni tę hipotezę potwierdziła.

Białorusin, Niemiec i Ukraińiec jako sąsiad, członek rodziny i radny jest postrzegany bardziej pozytywnie przez osoby, które chciałyby wyjechać za granicę, w porównaniu do osób, które nie czują takiej potrzeby (w dalszej części analiza przeprowadzona została również dla przekształconych zmiennych sumarycznych „dystans wobec Ukraińców/Białorusinów/Niemców” – warianty odpowiedzi: „niski”, „średni”, „wysoki”).

⁴ Wskaźnikami były tutaj pytania: *Czy miał Pan(i) lub ma bliższy kontakt z osobami innej grupy etnicznej, innej niż Pańska narodowości?; W jakim stopniu interesuje się Pan(i) wiadomościami z krajów sąsiednich: Białorusi, Ukrainy (radio, telewizja, gazety); Czy chce Pani wyjechać za granicę?*

Summary Frequency Table (dystans2.sta)				
BASIC	Marked cells have counts > 10 (Marginal summaries are not marked)			
STATS	DY_UKRAI	DY_UKRAI	DY_UKRAI	Row
CZYZAGR	dy_ni_uk	dy_sr_uk	dy_wy_uk	Totals
tak	184	206	142	532
Row %	34,59%	38,72%	26,69%	
Total %	23,00%	25,75%	17,75%	66,50%
nie	59	112	97	268
Row %	22,01%	41,79%	36,19%	
Total %	7,38%	14,00%	12,13%	33,50%
All Grps	243	318	239	800

Statistics: CZYZAGR(2) x DY_UKRAI(3) (dystans2.sta)			
BASIC	Chi-square	df	p
STATS	e		
Pearson Chi-square	15,0817	df=2	p=,0005
M-L Chi-square	15,4422	df=2	p=,0004
Phi	,137303		
Contingency coefficient	,136027		
Cramér's V	,137303		

Zainteresowanie wiadomościami z krajów sąsiednich stanowi kolejny czynnik, który w sprzężeniu zwrotnym z innymi elementami wpływać może na dystans społeczny, co jest bardziej wyraźne w podstawowej grupie badawczej. W tym wypadku zainteresowanie spowodowało spadek sprzeciwu o 1/4 i jednocześnie kilkuprocentowy wzrost zadowolenia. Jest on zależny od płaszczyzny kontaktu i narodowości – najrzadszy w przypadku działalności gospodarczej Niemców, najczęstszy zaś w sytuacji rodzinnej w przypadku Białorusinów i Ukraińców.

2-Way Summary Table: Observed Frequencies (dystans2.sta)				
BASIC	Marked cells have counts > 10			
STATS	RADUKRAI	RADUKRAI	RADUKRAI	Row
KONT_UKR	przeciw	obojętne	zadowolono	Totals
kon_Ukra	66	42	8	116
Row %	56,90%	36,21%	6,90%	
Total %	8,24%	5,24%	1,00%	14,48%
kon_inne	74	35	6	115
Row %	64,35%	30,43%	5,22%	
Total %	9,24%	4,37%	,75%	14,36%
nie kont	419	135	16	570
Row %	73,51%	23,68%	2,81%	
Total %	52,31%	16,85%	2,00%	71,16%
Totals	559	212	30	801

Statistics: KONT_UKR(3) x RADUKRAI(3) (dystans2.sta)			
BASIC	Chi-square	df	p
STATS			
M-L Chi-square	15,18665	df=4	p=,00434
Phi	,1412061		
Contingency coefficient	,1398191		
Cramér's V	,0998478		

Kontakt z przedstawicielami jakiegokolwiek grupy narodowej ma również istotny wpływ na dystans respondentów wobec innych grup etnicznych. Osoby, które miały taki kontakt, wykazują zdecydowanie niższy sprzeciw wobec nich, przy jednoczesnym kilkuprocentowym wzroście aprobaty. Bezpośrednio, w przypadku kontaktu z samymi Ukraińcami i Białorusinami, wpływa on pozytywnie na stosunek do nich jako potencjalnych radnych i sąsiadów oraz – w mniejszym stopniu – jako przedsiębiorców.

Generalnie w każdym przypadku wcześniejsze doświadczenia „wywołują” spadek dystansu wobec obcych. Wszystkie zależności są wyraźne i potwierdzają hipotezę, że kontakt zdecydowanie osłabia dystans wobec określonej grupy, zaś brak kontaktu wywołuje w efekcie większy dystans wobec obcych. Nie sądzimy wszakże, że sam kontakt wywołuje pozytywne bądź negatywne reakcje emocjonalne. Są one wynikiem wrażenia lub wrażeń, jakie on wywołał. Fakt zbieżności kontaktu i pozytywnej postawy wobec przedstawicieli konkretnej mniejszości świadczy o tym, że „zyskują” oni w oczach przy bliższym poznaniu, czy nawet powierzchownym kontakcie. W naszym przypadku nie musi to być pozytywne ustosunkowanie się, lecz choćby powstrzymanie się od negatywnych postaw. Kontakt więc, jeśli nawet nie polepsza obrazu, potrafi zmniejszyć dystans, obalając mity i uproszczenia, które okazują się być nieprawdziwe przy zetknięciu z przedstawicielami konkretnej mniejszości narodowej czy religijnej i wyznaniowej.

2-Way Summary Table: Observed Frequencies (dystans2.sta)				
BASIC STATS				
Marked cells have counts > 10				
KONT_UKR	DY_UKRAI dy_ni_uk	DY_UKRAI dy_sr_uk	DY_UKRAI dy_wy_uk	Row Totals
kon_Ukra	52	35	29	116
Row %	44,83%	30,17%	25,00%	
Total %	6,51%	4,38%	3,63%	14,52%
kon_inne	40	49	26	115
Row %	34,78%	42,61%	22,61%	
Total %	5,01%	6,13%	3,25%	14,39%
nie kont	151	235	182	568
Row %	26,58%	41,37%	32,04%	
Total %	18,90%	29,41%	22,78%	71,09%
Totals	243	319	237	799
Total %	30,41%	39,92%	29,66%	100,00%

Statistics: KONT_UKR(3) x DY_UKRAI(3) (dystans2.sta)			
BASIC STATS			
	Chi-square	df	p
Pearson Chi-square	18,51744	df=4	p=,00098
M-L Chi-square	18,03202	df=4	p=,00122
Phi	,1522359		
Contingency coefficient	,1505019		
Cramér's V	,1076470		

Bibliografia

1. Bogardus E. S. [1933]: *A social distance scale*, „Sociology and Social Research” 1933, t. 17.
2. Bogardus E. S., *Measuring Social Distance*, „Journal of Applied Sociology” t. 9 (b.r.w.).
3. Dyczewski L., Szwed R., Wadowski D. [1997]: *Kapitał ludzki Euroregionu Bug (raport z badań)*. Seria: Euroregion Bug, t. 11, Norbertinum, Lublin.
4. Jastrząb Mrozička M., Kulpińska J., Najduchowska H., Świerzbowska-Kowalik E., Wilska-Duszyńska B., Wnuk-Duszyńska E. [1993]: *Tolerancja i uprzedzenia młodzieży. Raport z badań*, Wyd. Uniwersytet Toruński, Warszawa.
5. *Komunikaty z badań CBOS: Stosunek Polaków do innych narodowości oraz wyobrażenia o ich stosunku do nas*, Warszawa, wrzesień 1993; *Nasz stosunek do innych narodów*, Warszawa, wrzesień 1994; *Inne narody – nasze sympatie i antypatie*, Warszawa, czerwiec 1995; *Stosunek Polaków do innych narodowości*, Warszawa, sierpień 1996; *Postrzegana i postulowana rola Kościoła Katolickiego w Polsce. Komunikat z badań*, Warszawa, 1996; *Wiara Polaków. Komunikat z badań*, Warszawa, 1997.
6. Maciątek J., Kurcz I. [1992]: *Stereotypy etniczne różnych narodowości u dorosłych Polaków: raport z badań pilotażowych*, w: *Stereotypy i uprzedzenia*, red. Z. Chlewiński, I. Kurcz, Inst. Psychologii PAN, Warszawa.
7. Nowicka E. [1990]: *Dystans wobec innych ras i narodów w społeczeństwie polskim*, w: *Swoi i obcy*, red. Ewa Nowicka, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
8. Nowicka E. [1996]: *Postawy mieszkańców Śląska i centralnej Polski. Tożsamość narodowa i stosunek do obcych w dwóch regionach Polski*, w: *Inny – obcy. Wróg. Swoi i obcy w świadomości młodzieży szkolnej i studenckiej*, red. E. Nowicka, J. Nawrocki, Oficyna Naukowa, Warszawa.
9. Park R. E. [1902]: *The Concept of Social Distance*, „Journal of Applied Sociology” 1902 t. VIII, s. 339-344, cyt. za: W. J. Goode, P. K. Hatt [1963], *Skala Bogardusa do pomiaru dystansu społecznego*, w: *Metody badań socjologicznych*, red. S. Nowak, PWN, Warszawa.
10. *Polski Generalny Sondaż Społeczny. Struktura Skumulowanych danych. 1992-1994*, Warszawa: Instytut Studiów Społecznych UW 1994.
11. Simmel G. [1975]: *Socjologia*, tłum. Małgorzata Łukasiewicz, PWN, Warszawa.
12. Szwed R. [2003]: *Tożsamość a obcość kulturowa*, Wyd. KUL, Lublin.
13. Zaleski Z. [1993]: *Perception of Germany and Soviet Union by inhabitants of Western and Eastern Poland*, w: *Environment protection*, red. A. Biela, Politechnik Press, Lublin.
14. Zaleski Z. [1996]: *Constructing an image of other nations: a psycho-sociological approach*, w: *Psychospołeczne podstawy relacji między narodowościami Europy Środkowo-Wschodniej*, red. J. Kłoczowski, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin.
15. Znaniecki F. [1990]: *Studia nad antagonizmem do obcych*, w: F. Znaniecki, *Współczesne narody*, tłum. Zygmunt Dulczewski, PWN, Warszawa.